

3. Středověká literatura v Evropě a českých zemích

Historické souvislosti

476 n.l. - konec 15. stol (začíná novověk);
výtvarno: byzantský sloh, předrománský, románský, gotický; moc křesťanské církve (313 n.l. Edikt milánský by Konstantin), V (byzantské) <- řecká kultura, Z <- latinská kultura; smysl života člověka ve vztahu člověka v Bohu; trojí lid; filosofie: scholastika¹⁾ (vědecká metoda, myšlenková filozoficko-teologická dogmatika, hájí církevní dogmata, učení i víru), Tomáš Akvinský, Abélárd, Anselm z Canterbury.

Znat výtvarné umění (románské, gotické).

Evropská středověká literatura: hrdinská a rytířská epika, dvorská lyrika.

Evropská hrdinská a rytířská epika

Vše je veršované. V rámci Evropy přejímání témat, kopírování od vzoru a jeho úprava bylo pozitivní.

Hrdinská (8.-12. stol.) - Německo, Francie, kde je forma *chanson de geste* - píseň o činech (Karel Veliký). Hrdina: ctnostný (statečnost, věrnost králi a církvi, chrání slabé, úcta ženě) šlechtic. Např. Píseň o Rolandovi.

Rytířská (navazuje ve 12. stol.) - s příchodem byzantské kultury, růstem moci křesťanství a šlechty. Společnost žádá jemného dvořana (statečného, šlechtěného) sloužícího ženě (láska nepostradatelný atribut rytíře). Např. o Artušovi, Alexandru Velikém, Tristanovi a Izoldě. Podobné: španělské romance (zpěv) o Cidovi (boj proti Maurům).

Hrdinská epika v celé Evropě: ságy - Grónsko, Island, mýty (12.-13. stol.); Edda (12. stol.) - sbírka starogermánských mýtů a hrdinských písní popisující jejich život, pesimistické; byliny (10.-16. stol.) - ruské lidové epické písně, bohatýr slouží vlasti a knížeti; dmy (16.-17. stol.) - ukrajinské hrdinské písně baladické, kozácká témata.

Hrdinské a rytířské eposy

Beowulf (8. stol., Anglie) - nejstarší; statečné činy syna krále (boj v Dánsku proti příšeře). Píseň o Rolandovi (1100, Francie) - Roland nezatroubí o pomoc, zahyne. Vysoký styl a postavy ztělesňující stálé morální postoje. Píseň o Cidovi
Píseň o Nibelunzích (Německo)
Slovo o pluku Igorově (Rusko, období Kyjevské Rusi)
Tristan a Izolda (viz dále bretonské romány) - nejoblíbenější milostná skladba středověku, tragický konec.

Kulatý stůl krále Artuše - kletské pověsti -> bretonské romány okolo bájného ládce Artuše (5.-6. stol.), kolem jehož kulatého stolu zasedají rytíři dobrodruzi, např. hledání sv. Grálu (je na

hoře Montsalvage). Rytíři Parceval, Lancelot, Lohengrin. Merlin a Morgana, meč Excalibur.

Alexandresis - nejpobulárnější (každý národ) jsou díla o Alexandru Velikém (kult ožil s křížovými výpravami). Vzor = Alexandreis (1180) - od Gualter Castellionský. Česká verze je velmi originální.

Evropská dvorská lyrika

Láska nešťastná, ježto platonická. Jih Francie - trubadúři (chudí rytíři od hradiu k hradu recitují) a žakéři (hudebníci), sever - travéři, Německo - minesengři.

Pastorela (12.-13. stol.) - milostná píseň pastýřů. Epistola - básnický list. Alba (svitáníčka) - lyrická píseň o loučení milenců za svítání.

Další osobnosti a památky evropského středověku

Enšpígl (Eulenspiegel, žil ve 14. stol. v Německu) - postava v mnoha literaturách. Šibalské kousky, zemitý humor, výsměch omezeným. Zpracování např. Charles de Coster (1827-1879).

Marco Polo (1254-1324) - u chána Kublaje v Číně -> Milión - nejucelenější středověký obraz V Asie, racionální přístup - náznak renesance. Mandeville (14. stol.) - fantastický (výmysly) cestopis o Africe a Asii. Velmi populární (vydáván ještě za NO). John M.

Literatura středověku v Čechách a na Moravě

Staroslověnská literatura

Náboženský charakter.

Politická moc ve Velkomoravské říši (ne v Čechách), kníže Rastislav omezit vliv východofranských králů (kněží z Pasova a Salcburku; Bavorsko) -> němečtí aj. kněží pryč. Myšlenka samostatné církevní organizace - právě byzantský císař Michal III. vyhověl a poslal věrozvěsty ze Soluně (všem jde o moc a peníze).

Bratři Konstantin (827-869, Cyril) a Metoděj (815-885)

Jejich práce se nesmazatelně zapsala do dějin českých i do dějin slovanského světa, avšak především vytvořila pevné duchovní základy pro pěstování ortodoxní křesťanské víry zejména v Bulharsku a v Rusku.

864 na Moravu za zorganizovat moravské křesťanství a nové základy slovanské vzdělanosti. Tři roky kázal staroslověnsky (soluňský jazyk; 1. slovanská abeceda hlaholice <- řecká abeceda; v Bulharsku vznikla cyrilice -> azbuka) a mají překlady biblických textů (Konstantin). Po návratu z Říma Metoděj našel u Svatopluka latinské kněží. Po jeho smrti všichni kněží slovanské církve vyhnáni, část na čas do r. 1032

šázavského kláštera sv. Prokopa.

Proglas - předmluva evangelia (Konstantin)
Zakon sudnyj ljudem - právo Velké Moravy
Kyjevské listy - části mešní knihy, dochovaný originál
Život Konstantinův, Život Metodějův - obrana díla věrozvěstů pro vzdělané

C&M mezi největší křesťanské misionáře. Svátek 5. července. Oba Atributy: K - kniha Písma (přeložil), M - deska s obrazem Posledního soudu.

Staroslověnské literární památky v Čechách

Pro likvidaci Velké Moravy se kulturní vývoj přesunul na Západ, do přemyslovských Čech. V roce 895 se česká kmenová knížata podrobila v Řeznu králi Arnulfovi a Čechy se staly součástí řezenského biskupství, Latinský vliv v Čechách zesílil. V roce 973 bylo založeno biskupství v Praze a biskupem se tam stal Sas Dětmar. Avšak v roce 982 došlo ke změnám, kdy byl zvolen Dětmarův nástupce, svatý Vojtěch. Tento druhý pražský biskup zjevně usiloval o spojení západní a staroslověnské liturgické tradice.

10.-11. století.

Legenda o sv. Ludmile, Legenda o sv. Václavu (politické dílo)
Pražské hlaholské zlomky - druhý dochovaný rukopis z našeho území. (hlaholské -> staroslověnská liturgie).
Hospodiny, pomiluj ny (nejstarší čs duchovní píseň, 10. stol.; smiluj se nad námi; Krleš, krleš, krleš = Kyrie eleison = Pane, smiluj se)

Latinská literatura na našem území

906 - rozpad VM, 995 - vyvraždění Slavníkovci (ano Přemyslovci, silný feudální stát), 1063 - Olomoucké biskupství, 1085 - Vratislav II. titul čs král, 1212 - Zlatá bula s. (dědičný královský titul), 1278 - smrt POII., 1306 - Václav III. v Olomouci, 1310-47 - Lucemburkové. Písemnictví 100% církevní charakter, rozvoj v kláštřech.

Vývoj jazyků na území

9. - 10. stol. staroslověnština; konec 11., 12. latina, 12. stopy češtiny, 14. latina a čeština.

První latinské texty

Kristiánova legenda (Život a umučení sv. Václava a jeho babičky sv. Ludmily) - se staroslověnskou kulturou (čs stát jako následník VM). Vsoká kvalita. Kodex vyšehradský (korunovační evangelistář) - iluminace.
Legendy o sv. Prokopovi - žánr historiografický
Legenda Aurea - kalendář s prozaickými legendami

Kosmas (1045-1125) - Chronica Boëmorum (Česká kronika) - vysoce moderní dílo. Třídí prameny. Zamlčuej staroslověnskou kulturu. Protí židům, Němcům, Polákům. Pan vypravěč, anekdoty, Rýmovaná próza. Pokračovatel: Petr Žitavský - Zbraslavská

¹⁾Spor o univerzálie: (základní spor středověké filosofie), univerzálie = obecné pojmy, nomina = pojmonování; Obecné pojmy existují reálně, nebo jen jako abstrakce (v našem rozum u nikde jinde)? Realisté (jakoby idealismus): obecné pojmy jsou před věcmi, ante res. Nominalisté (jakoby materialismus): obecný pojem je prázdný zvuk, označuje věc, je tedy až po ni, post res.

kronika.

Počátky dramatu: Liturgické slavnosti na Velikonoce - tři Marie k hrobu Kristovu.

Počátky čs psané literatury

Čeština 11.-12. stol. jen nuzný lid. Ve 14. století rovná latině.

Bohemika (vlastní jména) a glosy (poznámky v cizojazyčném rukopisu). První čs věta na zač. 13. stol.: *Pavel dal v Ploskovicích zemi bohu. Vlachs dal v Dolanech zemi Bohu i svatému Štěpánu sedvěma poddanými Bohučejem a Sedlatou.*

Vzestup (13./14., 14. stol.)

Laicizace literatury.

Alexandreis (1300) - klíčové dílo čs světské epiky, vysoce kvalitní. Viz zpět. Určeno pro šlechtu, sedláky opovrhuje. Ideální šlechtic.

Dalimilova kronika (1314) - první česky psaná kronika (také veršovaná), populární. Autor neznámý. Politický text (xenofobní, vůle vlastenecké šlechty). Nízký styl. Faktografie: Kosma lepší.

Gotická česká kultura v Čechách

Největší rozkvět středověké literatury za Karla IV. (1346-78): Čechy střed evropského kulturního a politického dění; 1344 pražské biskupství na arcib. (= vymanění se z cizího vlivu: Arnošt z Pardubic); 1348 UK (artistická, lékařská, právníká, teologická); opora v bohatých měšťanech a zejm. církvi, oslabení vyšší šlechty, vrchol krize za Václava IV., koncem 14. stol. napětí ve společnosti + krize církve.

Žánrově rozmanitá literatura

Legendy

Změna na beletristická díla s cílem zaujmout. Vysoký styl - symbolika. Nižší styl - jazykově přístupnější (lidové vrstvy), domácí aféry.

Legenda o sv. Kateřině - vysoký styl, vrchol středověké evropské poezie 14. stol. Líčení hrůz, fantaskna.

Legenda o sv. Prokopovi - nižší (lidové vrstvy). Vlastenecká protiněmecká tendence (Prokop jako proti rozpínavosti Němců).

Drama

Základ = latinské texty o Kristově ukřižování/zmrtvýchvstání. Vystoupení se změnilo s překladem do češtiny a nástupem světských osob tendencí porozumět/bavit. Hry pak vykazány z kostela, zakazovány. Např. Hra tří Marií (chtějí pomazat mrtvého, ale on vstal). Velikonoční hry - pašijové.

Mastičkář (14. stol.) - Marie nakupují masti. Satirické rozvedení, výsměch *lékařím*. Dílo žáků. Věrné zobrazení tržiště. Opět protizhidské (uměle živeno...ukřižovali Krista).

Žákovská poezie (vagantská)

Studentská poezie se všim všudy. Makarónské verše - národní jazyk + latina.

Podkoní a žák (konec 14. stol.) - znát děj.

Sociální satira (konec 14. stol.)
Ostrá kritika rozporů ve společnosti. Ne předzvěst revoluční doby.

Hradecký rukopis - obsahuje např.:
Desatero kázání božie - kázání kárající hříchy, např. u nepokradeš duchovní a šlechta = trubci, včetně výzvy vypudit z úlu.

Kronikářství

Vita Karoli - autobiografie Karla IV.

Odborná

Klaret - latinsko-české slovníky, slovtvorba (mléko, vydra ad.).

Další osobnosti

Smil Flaška z Pardubic († 1402) - Nová rada - on vyšší šlechta proti Václavu IV., zde ideální panovník zvířecí alegorii; rady.

Tkadleček - dominanta evropské prózy, filosofické téma.

Písňe

Charakter dvorské milostné lyriky (láska služba, kult ženy). Např. Dřevo se listem odievá.

Husitství, Husovi předchůdci

Neudržitelná situace (bída lidu, lesk církve). Krize církve (schizma). Mravní úpadek kněží. Husité = kališníci (utrakvisté) - přijímání podobojí (chléb - hostie i mšni víno, tělo i krev; katolíci jen hostie); chilialismus (znát); štěpení (př. adamité - extrémisté); názvy Tábor, Jordán, Oreb atp.

1409 - Dekret kutnoshorský (většina hlasů na pražské univerzitě Čechům), 6. 7. 1415 † Jan Hus, 1419 husitství, 1420 Čtyři pražské artikuly (svoboda kázání, podobojí, zákaz světské vlády kněžstva, stíhání smrtelných hříchů), 1431 Basilejský koncil, 30. 5. 1434 Lipany, 1436 kompaktáty (podmínky míru, za návrat k jednotné církvi laické přijímání z kalicha), 1452 Jiří z Poděbrad (sjednotil zemi), 1470 první čs tištěná kniha - Kronika trojanská

Husovi předchůdci - kázáním a díly zasahují do společenského života (nepravosti, zejm v církvi)

Jan Milič z Kroměříže

Tomáš Štítný ze Štítného (133-1409) - laik. Srozumitelně o zásadách křesťanského života. Význam: zpřístupnit filosofickou a náboženskou (dosud pouze latinsky) literaturu lidu
Knížky šestery - viz popis obecného díla.
Knížky o šašiech - pravidla šachu a přídávkem výklad o společnosti. Pozor. může být ukázka u maturity.

Husitská a protihusitská literatura

Zlidovění. Přímocárnost, aktuálnost a kritičnost. Písňe, kázání, polemiky, řečnická, traktáty.

Jan Hus

Husinec u Prachatic. Jan Viklef. V Čechách téměř občanská válka: církev zkorumpovaná a prohnilá, Václav IV. vs šlechta, sociální rozdíly. Kázání. kaple. Interdikt. 1412 opustil Prahu (po ztrátě přízně u V IV.), Kozi Hrádek, Krakovec (jižní Čechy). 30. 5. 1416 upálen i Jeroným

Pražský, hájící tam Husa, vynikající řečník a učenec.

Knížky o svatokupectví (1413) - nejbojovnější dílo.

O církvi (De ecclesia, 1413) - křesťan poslouchat Krista - Písmo, ne hříšníka papeže.

Postila - z Kozího hrádku vysvětlení odstavců Bible. Poslouchejte Krista.

Husovy listy - dopisy z Kostnice - promluva, odkaz (nový literární druh).

Pravopis

De orthographia bohemica (O čs pravopise) - nejasný autor! Latine ne dlouhé samohlásky ani měkké souhlásky, stačí češtin proto č = cz atp., tzv. spřežky. Nahrazeny nabodeníčky - diakritickými znaménky.

Význam

Všechoho záleží na tom, klademe-li pravdu na první místo, nebo ne.

Prokrokové, kritické a srozumitelné dílo, byt' odborné. Symbol vlastenectví, položil život, morálka. Proti monopolu církve na člověk~Bůh. Podpořil radikální změny církve.

Jistebnický kancionál (1450) - lidový zpěv patří k husitské bohospužbě. Kdož jsou boží bojovníci.

Vavřinec z Březové (1370-1437) - historik husitství

Husitská kronika

Budyšínský rukopis - husitské texty.

Katolíci: Václav, Havel a Tábor (satiry, parodie).

Petr Chelčický (1390-1460)

Jihočech s mezinárodním vlivem. Proti násilí jako prostředku k uskutečnění myšlenek. Násilí nelze přemoci násilím. Vírou má křesťan zápasit s nepřitelem. Ohlas u Tolstého.

O trojím lidu - trojí lid je dílo lidí, jedině kritérium je však to mravní

Sieť viery pravé - Petrovu síť trhají hříšníci (papež & company). Kritika celé společnosti.

Jednota bratrská - Řehoř žák P. Ch. kolem r. 1457 založil.

Pojmy: breviář - soubor denních modliteb kněží, hagiografie - biografie světců, misál - bohoslužebné texty, officia - součást breviáře, líčí význam svátků a život toho onoho světce, postilla (post illa verba - po těchslovech)- dokumentování textu evangelia na příkladech ze života, vagari (toulat se).